

175 anys de vida estudiantil

Reivindicació de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres

Assenyalarem només algun dels aspectes que particularitzen l'Institut Ramon Muntaner de Figueres, pioner entre els centres públics d'ensenyament mitjà, avui tan comuns arreu de la geografia catalana i europea.

JOAN FERRERÓS > TEXT

L'Institut Vell de Figueres fa, aquest curs 2014-2015, 175 anys que funciona ininterrompudament i, a més, sense haver canviat de domicili. Des d'aquell llunyà 1 d'octubre de 1839 ha estat un centre públic mantingut amb diners municipals i, des de 1911, amb recursos estatals. La fórmula dels instituts de secundària com a centres d'ensenyament mitjà públics i gratuïts va ser projectada per l'Estat el 1845 per a les capitals de província, quan el de Figueres ja feia sis anys, un mes i quinze dies que existia *avant la lettre* de la Reial Ordre fundacional. A més, l'Institut —que és conegut des de 1933 amb el nom de Ramon Muntaner a proposta del professor i historiador de l'art Joan Subias Galter— no provenia de cap institució religiosa ni privada, no es devia al caprici d'una *cacicada*, ni encara menys va ser fruit d'una concessió borbònica graciosa. Per tant, podem concloure que el centre figuerenc és l'institut més vell de l'Estat perquè

ha estat sempre empresa civil, ja que neix promogut per l'Ajuntament, pagat amb diner públic dels contribuents figuerencs i dirigit per un professional: un pedagog il·lustrat i clergue alhora, Julián González de Soto, que, sis anys més tard, seria cridat per obrir i dirigir l'institut de Girona.

En aquests paràgrafs prestarem més atenció al primer segle de vida del centre. Perquè progressivament l'eficàcia uniformitzadora de l'Estat va

Des d'aquell llunyà 1 d'octubre de 1839 ha estat un centre públic mantingut amb diners municipals i, des de 1911, amb recursos estatals

>> *Rajola exterior a l'entrada de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres.*

esborrant tota característica i fa dels centres públics d'ensenyament mitjà —els instituts, pont entre l'escola primària i la universitat— uns ens, siguin d'Olot o de Jerez de la Frontera, perfectament homologats i pràcticament intercanviables. En els anys, doncs, que van des del 1839 fundacional fins, possem, la dictadura primoriverista, l'institut figuerenc recorre les dècades que van de la lluita per la supervivència a la

consolidació com a primera institució cultural figuerenca. El centre, a més de preparar els batxillers segons l'exigència de la Universitat de Barcelona, de la qual depenia, des del principi va oferir un ventall de possibilitats acadèmiques: cursos d'aparellador dirigits per l'arquitecte municipal i professor de matemàtiques del centre Josep Roca i Bros, homologats per l'Escola d'Arquitectura de Barcelona; estudis i exàmens per als títols d'agrimensor i de taxador de terres, que podia expedir; acollida a les seves aules d'una escola independent de dibuix, dirigida per Antoni Masferrer, que després va ser Acadèmia de Belles Arts i finalment Escola Municipal de Dibuix, dirigida per Juan Núñez (amb Dalí d'alumne, em permeto de recordar); va propiciar sota la seva teulada la creixent col·lecció d'art que acabaria essent el Museu de l'Empordà i que el 1971 s'independitzaria al nou domicili de la Rambla; va acollir (1860) la primera escola d'agricultura d'Espanya, que s'havia estrenat cinc anys abans com a Granja-Escola de Fortinell, fundada per Narcís Fages de Romà; el Muntaner va ser la primera seu de l'Escola d'Arts i Oficis Clerch i Nicolau. I encara, mentre va dependre econòmicament de l'Ajuntament, va

>> *Façana principal actual del centre.*

aixoplugar al segon pis un internat per a alumnes forans i migpensionistes. A mesura que avança el segle xx, tots els instituts, i el de Figueres també, van quedant-se amb l'única oferta dels cursos de batxillerat, que van experimentant petits canvis segons les dictadures, república o monarquies que exerceixen el poder a Espanya. I fins avui. Les activitats culturals paral·leles, durant aquestes darreres dècades, s'han desenvolupat amb més o menys eficàcia segons les energies, habilitats i capacitats del director i de l'equip directiu de torn, i que, en el Muntaner, en aquest curs commemoratiu, amb la direcció

El centre figuerenc és l'institut més vell de l'Estat perquè ha estat sempre empresa civil, ja que neix promogut per l'Ajuntament, pagat amb diner públic dels contribuents figuerencs i dirigit per un professional

>> *Narcís Fages de Romà, fundador de l'Escola d'Agricultura i protector de l'Institut.*

de Francesc Canet, són evidents: la creació dels espais Dalí i Anglada, la sèrie de conferències que ho il·lustraran al llarg del curs acadèmic i els tres llibres que seran editats en són bona mostra. I esmentem només allò que quedarà de la celebració de l'aniversari.

Els criteris pedagògics de don Julián

González de Soto (Ejea de los Caballeros, 1803 – Barcelona, 1862) s'havia refugiat a França el 1835 quan el govern espanyol dilueix els ordes religiosos, i cinc anys més tard són els francesos qui l'exclouen. Ha passat aquests anys ampliant estudis i exercint la docència a Tolosa del Llenguadoc i Montoliu (Montolieu). A Figueres, l'Ajuntament el 1841 parla de la *formación sólida y variada* que es pot adquirir a l'establiment acadèmic que dirigeix a base d'un *gobierno liberal e ilustrado*. A Girona adquirirà el mateix prestigi. González, influït per la pedagogia racionalista, considera bàsiques les ciències aplicades i el coneixement del castellà per davant del llatí: en l'edició (1840) d'unes *Composiciones poéticas* dels alumnes diu orgullós que corresponen a *niños que por falta de principios y conocimiento de la lengua castellana han empleado la mayor parte del año en estudiar la gramática y sólo el último tercio en el arte de escribir*. Aquest home que inventava trulls d'oli, vàlvules per a torres de refrigeració i una avantatjosa pintura per al temple; que dirigia la construcció de pous artesianes, redactava manuals de llatí i d'agricultura, traduïa Fénelon, fundava i dirigia seminaris... exposa amb claredat els principis pels quals es regeix: *La educación ha de ser nacional, es decir, acomodada a nuestras leyes, usos, costumbres... No debemos someter a los niños a un silencio, quietud y atención prolongados. Media hora a los siete años, algo más a los nueve y sobre una hora hacia los once... Debe sufrir el maestro con una paciencia inalterable la distracción, locuacidad o inquietud momentánea en que reinciden los niños a cada instante... De las faltas de los niños, unas tienen por origen la predisposición natural, otras el roce con la sociedad y finalmente otras, y aun las más, una educación viciosa*. Ell té establert el *paso militar* per als *movimientos y tránsito de una sala a otra*, i que no se n'estranyi ningú perquè per experiència ja sap el que es fa. Quatre preguntes diàries de catecisme és el que s'han d'aprendre de memòria els alumnes. *Y se ha adoptado el Catecismo en idioma catalán por desear justamente los padres que sus hijos lo enseñen y puedan preguntarlo en sus casas a toda la familia, y especialmente a los criados...* Cal que els alumnes es rentin i pentinin; els que *no lo hagan cumplidamente, las enfermeras tienen a su cargo el asearlos y peinarlos todos los días. En el levantarse por la mañana no tienen hora fija los muy niños. Siempre es más tarde que los mayores y en los días crudos de invierno el termómetro guía más al velador para despertar a todos que no la manecilla del reloj...* Julián González, i és un fet insòlit en el seu temps, es preocupa per l'educació de les noies, acorda amb l'Ajuntament la fundació d'un *Colegio* femení —que no reeixirà— i publica un *Prospecto para la educación de las alumnas de Figueras*, on escriu el 1841 que *la educación esmerada de sólo los varones rompe el equilibrio doméstico. Si queda el bello sexo del país sin elevarse a conocimiento en rango análogo al de los hombres, había de seguir en la degradación de no poder enlazarse sinó para esclavas...*

>> Imatge de Julián González de Soto, fundador del centre. Quadre pintat el 1860 per Antoni Masferrer, professor de dibuix de l'Institut del 1841 al 1893.

El dia 1 d'octubre de 1839

Segons un *testigo ocular* que cita Benito Paradela a *Un gran pedagogo desconocido. Apuntes biográficos del P. Julián González de Soto* (Madrid, 1930), la inauguració oficial i pública del centre, llavors anomenat Col·legi d'Humanitats, es produí d'aquesta manera, i que el mateix dia d'aquest 2014 s'ha reproduït en performance: *A las once de la mañana salió de la Casa Consistorial el Excelentísimo Ayuntamiento con todo el acompañamiento (Gobernador del Castillo, toda la oficialidad, la plana mayor del Batallón de voluntarios de Isabel II y muchos vecinos). Prece-*

>> A dalt, a l'esquerra, alumnes el 1916. Salvador Dalí és el més alt de la darrera fila. A la dreta, Jaume Miravittles és el tercer per l'esquerra de la primera fila i Salvador Dalí, a l'última fila, porta els cabells llargs i sosté un plec de papers. A baix, a l'esquerra, claustre «clàssic» dels anys cinquanta. Per l'esquerra: Torres, Santaló, Rodeja, Bastons, Álvarez, Guilamet, Pla, Golobardes, Reig (director), Cuadras, Almeda, Ayats, Serra, Vilanova, Anglada, Pujol, del Pozo, Guardiola i Anglada. A baix, a la dreta, primer premi M. Àngels Anglada (2004). Roda de premsa d'Emili Teixidor, guardonat, i de l'autor de l'article.

dido de la música del Batallón y de 20 niños pobres cuyos padres no tenían haberes para costear la enseñanza en el Colegio; y habiendo salido de este edificio el Director Don Julián González de Soto junto con los profesores y algunos niños para recibir a la corporación referida, entraron unos y otros en la iglesia (más tarde capilla del Colegio); y colocados en dos hileras los futuros alumnos allí presentes, pasaron a sentarse en el presbiterio el Ayuntamiento, el Director y demás del cortejo. Sentados todos y guardando un religioso silencio, Don Tomás Roger y Planells, alcalde consti-

tucional, se adelantó y dirigió al referido Director los siguientes párrafos: (...).

I els papers oficials ho certifiquen així: el Boletín Oficial de la Provincia de Gerona, el 24 de setembre de 1839, publica aquesta nota: Colegio de Figueras. Se abre el primero de octubre próximo. Los estudios de Filosofía que se hicieren en el Colegio de Figueras son incorporables en las Universidades del Reino, sujetándose los alum-

La seva creixent col·lecció d'art acabaria essent el Museu de l'Empordà

nos al examen sobre cada una de las asignaturas que intentan incorporar y pagando tan sólo la tercera parte del derecho de matrícula que les esté prefijado. El prospecto general se distribuye en el mismo Colegio. El Director, Julián González de Soto.

Coincidència d'interessos feliç

A aquesta realitat s'hi arriba per una convergència d'interessos. El 1836, l'Estat havia cedit a l'Ajuntament l'edifici de l'exconvent expropiat el 1835 als frares Recol·lectes de Sant Francesc. El Consistori vol fundar un centre d'ense-

El federal i racionalista Bofill

Joan M. Bofill Roig (Figueres, 1845-1918) és l'altra personalitat que subratllaríem d'entre els gairebé dos mil professors que han passat per l'Institut. Doctor en física i catedràtic de física i química des de 1875, als claustres intervé a favor del més dèbil i per exigir la legalitat; per donar suport a un alumne que sol·licita un examen extraordinari, per reclamar de treure el sou a qui no el justifica o preocupat pels drets econòmics de les persones... Bofill és l'únic professor que, *rara avis*, concreta i raona la seva forma d'avaluar: *...someter a sus alumnos a varias preguntas del programa y, atendiendo a este examen, a la calificación del interesado durante el curso y a la propia opinión de los alumnos emitida en forma de votación o sufragio, darles la nota o censura que les corresponda. En un altre moment se propone examinar a sus alumnos dividiendo el programa de la asignatura en tres partes y preguntando a cada alumno una lección de cada una de estas; después haya que los propios alumnos voten el orden de mérito con que creen deben ser considerados, y así resulta que al calificarlos tengo en cuenta los tres conceptos, o sean, un examen, una votación y los datos de durante el curso.* És protagonista estel·lar de la política local i també de la catalana i espanyola en les dècades que s'encavallen en el canvi de segle: secretari de dos presidents de la Primera República (Figueras i Pi i Margall) i del ministre figuerenc Tutau, diputat al Congrés, regidor federal, alcalde i president del Casino i de l'Erato. Catalanista i d'esqueres, entenen aquests adjectius pel valor que tenien en l'últim quart del segle XIX; anticlerical, lliurepensador, esperit incòmode per als seus correligionaris, periodista, compositor (sardanes i un inèdit *Opus Musical*), orador eficaçíssim, versificador («Himne al treball») i mentor del futur alcalde Marià Pujolar i del polític i home de lletres Josep Puig Pujades. Membre de la Llotja Llum de Figueres amb grau 18 i amb el nom simbòlic d'Adan, va ser enterrat al so d'una *Marxa fúnebre*, composició seva. Sobre el decés de Bofill, Josep Pla hi afegeix que el catedràtic havia disposat en testament que, quan morís, volia ser col·locat en una retorta, posat sobre el foc i que els gasos que el seu cos desprendués servissin de combustible per il·luminar la vetllada.

>> *El Dr. Joan M. Bofill, catedràtic de física i química i membre activíssim del federalisme empordanès, català i —diguem-ne— espanyol.*

L'estiu de 1839 ha arribat a Figueres provinent de França un pedagog, Julián González de Soto, per proposar-li el projecte. González, que està sense feina, és un expert en aquests afers, de més que la llei de *Colegios de Humanidades* obliga que el director d'aquests centres sigui clergue. De seguida hi ha acord: el Consistori farà les obres necessàries al convent desafectat; el futur director redactarà un *Prospecto del Colegio de Figueras*, veritable document fundacional, que, un cop imprès l'estiu de 1839, circularà per la ciutat i la comarca, sobretot entre les famílies amb fills escolaritzables; s'obrirà la matrícula i començarà el curs. El Consistori li entregará 8.000 rals per pagar

nyament mitjà —el pioner del republicanisme espanyol Abdó Terradas, per exemple, pocs anys abans havia fet el batxillerat a Perpinyà— i aprofita que

El Dr. Joan M. Bofill Roig és l'únic professor que, *rara avis*, concreta i raona la seva forma d'avaluar

el professorat i li enviarà cada curs el parell de dotzenes d'alumnes pobres que havien de rebre ensenyament gratuït. Becats, en diríem avui.

Lluitar i pagar per sobreviure

Insòlit, heroic i humiliant és el calvari de tres quarts de segle a què l'Estat sotmet l'Institut, que no vol desaparèixer. Quan l'administració, el 1845, es desperta per dotar les capitals de província d'un únic centre amb tots els drets (llevat de Madrid, que en tindrà dos), el Col·legi d'Humanitats figuerenc es veu abocat a tancar o quedar relegat a institut local o de Tercera Classe. Situació indignant si hom té present la seva condició de pioner, el ventall d'estudis que ofereix i que a l'Estat no només no li costa ni un cèntim sinó que, des d'ara, li cobra taxes simplement per existir. Gràcies a Narcís Fages de Romà el 1847 recupera la *Primera Classe*, però el 1850 és reclassificat com a local i, amb l'esforç de l'Ajuntament, el 1851 torna a la categoria que li permet oferir totes les matèries del grau de batxillerat. Més entrebancs fins que el 1900, i amb el nom d'*Instituto General y Técnico*, l'Estat homologa tots els centres com a *Provinciales*. Encara el

>> *Membres que més anys han format part de l'equip directiu de l'Institut després de 1975 (d'esquerra a dreta i de dalt a baix): Maria Barios, l'autor de l'article, Nuri Pujol, Francesc Canet (director), Josep M. Lluch, Pilar Gil i Joan A. Poch (director i cap d'estudis).*

1918 l'alcalde, alarmat per l'enèsim rumor de tancament, fa un telegrama de protesta al ministre, el qual li respon... dos anys i mig més tard!: *...se dicte una disposición reconociendo que los gastos de sostenimiento del Instituto de segunda Enseñanza de dicha ciudad deben ser abonados exclusivamente por el Estado, como ha venido sucediendo desde que en los Presupuestos del año 1911 fue incorporado al mismo: Resultando que desde el año 1839 hasta*

el citado 1911 la ciudad de Figueras sostuvo todos los gastos del expresado Centro de Enseñanza que tiene una honrosa historia y es el Instituto más antiguo de España...

Les primeres alumnes

A l'institut de Figueres el curs 1874-1875 s'hi examina Montserrat Muntada Sicras. Als estudis i a les tesis que s'ocupen dels instituts espanyols, el de Figueres no sol merèixer ni atenció ni precisió. En general celebren el cas de M. Antonia Arrobas Pérez, filla d'un professor de l'institut de Huelva, que el 1871 assoleix de poder-se examinar al centre perquè *lo que ni por la ley se prohíbe, ni repugna al buen sentido, debe considerarse lícito*. Pocs informen que a Barcelona M. Elena Maseras Ribera es matricula el 1872 a la Facultat de Medicina (és la primera que ho fa a Espanya), la qual cosa implica que sis anys abans ha hagut de treure's el títol de batxillerat. L'institut de Girona té la primera alumna abans del de Figueres, i al centre figuerenc no tornem a trobar noies fins al curs 1892-1893.

Joan Ferrerós és antic professor de l'Institut Ramon Muntaner.

Insòlit, heroic i humiliant és el calvari de tres quarts de segle a què l'Estat sotmet l'Institut, que no vol desaparèixer